

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

ناسیونالیسم از دیدگاه متفکران مسلمان

استاد راهنما:

آقای دکتر محمد ستوده

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر منصور میراحمدی

دانش پژوه:

محمد قیوم عرفانی

سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۸۲

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۵۶۴
تاریخ ثبت:

اهداء

به گلی همیشه سبز و شکوفای نرگس که
روزی گیتی را گلستان خواهد کرد. و مرزهای قرار
دادی ای امروز را درهم شکسته و حکومت عدل
اسلامی و «امت واحده» را تشکیل خواهد داد. و
جهان را آکنده از داد و نشاط خواهد نمود.
و به همه ی مصلحان و رهپویان راهش که
جهت زمینه سازی فرَج آن مصلح حقیقی، از هیچ
کوششی فرو گذار نکرده اند. باشد که مقبول درگاه
آن حضرت (عج) قرار گیرد.

امتنان:

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق».

اثر حاضر که در قالب رساله کارشناسی ارشد علوم و معارف اسلامی در سطح حوزه علمیه، نگارش یافته است؛ با توجه به اینکه، برای اولین بار تدوین یک پایان نامه علمی را تجربه می کند، وهم محدودیت های زمانی، تسهیلاتی و منابع اطلاعاتی مربوط به موضوع پژوهش را همراه دارد؛ با کاستی های فراوان همراه خواهد بود.

اما اگر برای این اثر ارزش و بار علمی وجود داشته باشد، به یقین آنرا مرهون همفکری و یاری اساتید محترم راهنما و مشاور؛ جناب آقای دکتر ستوده و حجت الاسلام و المسلمین دکتر میراحمدی میدانم که رهنمودهای علمی شان در طول تحقیق و نگارش این رساله، بدرقه راهم بوده است. و وظیفه خود میدانم که از هر دو بزرگوار، کمال امتنان و سپاسگزاری بنمایم. از مدیریت و مسئولین محترم مدرسه مبارکه حجتیه بویژه مدیریت محترم آموزش که در جهت نشر و گسترش معارف اسلامی و تقویت بنیه های علمی طلاب علوم دینی، تلاش می کنند، قدر دانی و سپاسگزاری می نمایم.

پیکیده:

پدیده ی ناسیونالیسم که عنوان «مذهب دنیوی» را از آن خود کرده است و یکی از عوامل مهم، در ایجاد دولتهای جدید (Nation - states) به شمار می رود و رویدادهای جهان، مستقیم و یا غیر مستقیم از پارادایم ناسیونالیسم جهت می یابند؛ با نگرشها و برداشتهای مختلف مواجه بوده، و میدان بر خورد آراء اندیشمندان مسلمان قرار گرفته است. برخی از اندیشمندان مسلمان با توجه به جنبه ی انترناسیونالیسم دین مقدس اسلام، ناسیونالیسم را به شدت مردود دانسته و برخی دیگر، آنرا در بست پذیرفته اند. که در واقع می توان گفت، ناسیونالیسم در هاله ی از افراط و تفریط قرار گرفته است.

اما بر اساس پژوهش این رساله، بعضی از اندیشمندان و متفکران بزرگ دنیای اسلام، به نوعی ارتباط و سازش، میان ایده های فرا ملی اسلام و ناسیونالیسم، قائل می باشند. لذا، ناسیونالیسم را نمی توان بطور کلی نفی و طرد کرد و هم نمی توان به صورت مطلق پذیرفت. زیرا که در اثر عدم وضوح و روشنگری در تعریف از چارچوب و ساختار ناسیونالیسم و ترکیب آن با «ایسم» های دیگر گونه های متعدد و مختلف از آن، شکل گرفته است که برخی از آنها جنبه های مثبت و سازنده داشته و باعث وحدت و استقلال پاره ای از ملتها گردیده است. اما گونه ی ویرانگر و تجزیه گرای ناسیونالیسم که مبتنی بر تفاخرات قومی - قبیله ای، احساسات نژادی و ... می باشد، غیر قابل قبول و نکوهیده است. و در لسان آیات و روایات نیز مذموم پنداشته شده است.

دین مقدس اسلام، که دین کمال و سعادت است، ضمن اینکه موجودیت و تعدد ملتها را به عنوان یکی از سنن آفرینش و ضرورتهای جامعه بشری در جهت باز شناسی از هم و بهبود روند امور اجتماعی بشر، قلمداد کرده است، جنبه های مثبت و پویای ناسیونالیسم را تأیید کرده است. و از نظر گاه متفکران مسلمان که قائل به نوعی ارتباط و همخوانی میان ایده های فرا ملی اسلام و ناسیونالیسم هستند نیز منافع ملی در دل حفظ اسلام، حفظ خواهد شد. و از دید آنان، دولت ملی و سر زمینی یکی از مراحل رسیدن به شکل ناب دولت اسلامی و تشکیل «امت واحده» می باشد. که در این صورت، ناسیونالیسم همسو و هم جهت با ایده ها و آموزه های ناب اسلامی، در حرکت بوده و نمی توان آنرا نادیده گرفت.

برخی مطالب و نکات مطرح شده در این رساله عبارتند از:

- اندیشه‌ای ملی‌گرایی حاصل رشد تاریخی جدید، رهاورد مدرنیته و منزوی کردن دین از سوی سکولارها در غرب بوده است.
- رسالت مهم ناسیونالیسم، کسب استقلال و حاکمیت ملی است که در واقع، ناسیونالیسم دگرترین ملتهای فاقد استقلال و حاکمیت ملی می باشد.
- کثرت‌گرایی در قدرت، بر اثر تقسیم آن بین ملتها، جوامع بشری را به مسیر همگرایی و یک پارچگی سوق خواهد داد.
- ناسیونالیسم دولتی تردید پذیر است، اما تردید در ناسیونالیسم ملی، از آنجاییکه ایدئولوژی مثبت و در جهت استقلال و حاکمیت ملی است، نیاز به توجیه و استدلال منطقی دارد.
- متوسل شدن دولتها به ناسیونالیسم، مانند به کار بردن آتش برای سوزاندن خرمن است. اما استفاده ی ملتها از آن، برای رهایی از سلطه‌ای بیگانگان و نیل به حاکمیت ملی، بسان استفاده از انرژی آتش در جهت رفاه و زندگی بهتر است.
- بر اساس تحقیق این رساله، نقش عمده و کلیدی را در ایجاد و گسترش ناسیونالیسم تجزیه گرا در جهان اسلام، یهودیان و صهیونیسم داشته اند. و می توان گفت که یکی از مهمترین اهداف آنان، شکستن سد نفوذ ناپذیر اتحاد مسلمانان در جهت زمینه سازی برای اشغال فلسطین و نفوذ در قلب جهان اسلام، پس از تماس نافرجام آنان برای واگذاری اراضی فلسطین به یهود مهاجر، با سلطان عبدالحمید دوم که با انکار شدید وی مواجه شد؛ بوده است.
- با توجه به اینکه، سیاستهای استعماری قدرتهای بزرگ امروز، وارد مرحله جدید شده است، و بنام ایجاد آزادی، بر قراری دموکراسی و حاکمیت ملی، به روحیه ی وحشیگری و اغراض ددمنشانه و سلطه طلبانه خودها ادامه می دهند، و بنام عمران، چپاول می کنند، به عنوان حامی حقوق بشر، آشکارا نقض حقوق بشر نموده و اندازه ی ایپسرمی از عطوفت انسانی در وجود و عملکرد آنان دیده نمی شود؛ تاکید خاصی به گونه ی استعمار ستیز از ناسیونالیسم در این رساله گردیده است. و دیدگاههای متفکران مسلمان بطور شفاف در ارتباط آن بیان شده است. امیدوارم که مورد رضایت آنان قرار گیرد.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

مقدمه: طرح تحقیق

- ۱- بیان مسأله: ۲
- ۲- سؤال اصلی ۳
- ۳- فرضیه ها: ۳
- ۴- سؤالات فرعی: ۳
- ۲- اهمیت و ضرورت تحقیق: ۴
- ۶- سابقه تحقیق: ۴
- ۷- هدفها: ۵
- ۸- جنبه‌ی جدید بودن و نو آوری تحقیق: ۶
- ۹- روش تحقیق: ۶
- ۱۰- روش و ابزار گرد آوری اطلاعات: ۷
- ۱۱- قلمرو تحقیق (زمانی، مکانی و موضوعی): ۷
- ۱۲- سر فصلهای تحقیق (سازماندهی پژوهش): ۷

فصل اول: مفاهیم و کلیات

- ناسیونالیسم: ۹
- مفهوم ملت: ۱۰
- معنی اصطلاحی ملت ۱۲
- عناصر تشکیل دهنده ملت: ۱۶

- ۱ - زبان مشترک: ----- ۱۶
- ۲) نژاد: ----- ۱۷
- ۳) تاریخ، فرهنگ و تمدن: ----- ۱۹
- ۴) نهاد سیاسی و شرایط اقلیمی: ----- ۱۹
- ۵) اشتراک دین: ----- ۲۰
- تفاوت دولت و ملت: ----- ۲۳
- مفهوم ملیت: ----- ۲۵
- مفهوم و ماهیت ناسیونالیسم: ----- ۲۶
- ناسیونالیسم و حاکمیت ملی: ----- ۲۹
- هدف ناسیونالیسم: ----- ۳۱
- ناسیونالیسم و دولت (ناسیونالیسم دولتی): ----- ۳۱
- ناسیونالیسم و جنگ: ----- ۳۳
- انواع ناسیونالیسم: ----- ۳۵
- ۱- ناسیونالیسم لیبرال: ----- ۳۵
- ۲- ناسیونالیسم توتالیتیر: ----- ۳۶
- ۳- ناسیونالیسم جدید (جهان سیومی): ----- ۳۷

فصل دوم: بررسی سابقه ناسیونالیسم

- گفتار اول: بررسی سابقه و پیدایش ناسیونالیسم در غرب ----- ۴۰
- عوامل یا زمینه‌های سیاسی - اجتماعی پیدایش ناسیونالیسم در غرب: ۴۲
- الف) نهضت اصلاح دینی (رفرمیسم): ----- ۴۲
- ب) قرار داد وستفاليا (*Westphalia*) و تشکیل دولت - کشور: ۴۳
- ج) خلاء ایدئولوژی در غرب: ----- ۴۶
- گفتار دوم: ورود ناسیونالیسم به جهان اسلام ----- ۵۰
- ناسیونالیسم مکتب وارداتی: ۵۰

- ۵۲..... مراحل عداوت و ستیز اروپا بامسلمانان:
- ۵۴..... حاملان ناسیونالیسم:
- ۵۵----- گفتار سیوم: پیدایش ناسیونالیسم ترک:
- ۵۹----- گفتار چهارم: ظهور ناسیونالیسم عرب:
- ۶۴----- گفتار پنجم: ناسیونالیسم در ایران
- ۶۹..... انواع ناسیونالیسم در ایران
- ۷۰----- ۱- ناسیونالیسم لیبرال
- ۷۱----- ۲- ناسیونالیسم مذهبی
- ۷۲----- ۳- ناسیونالیسم باستانگرا

فصل سیوم: دیدگاه اسلام درباره ناسیونالیسم

- ۸۲----- الف) مفهوم «امت» و وحدت جهان اسلام
- ۸۷----- ب) جهان اسلام، تابعیت و سر زمین:
- ۸۸..... تابعیت از نظر اسلام:
- ۹۰----- ج) مفهوم حاکمیت و استقلال:
- ۹۲----- د) اصل عدالت:
- ۹۴..... دیدگاه اسلام در ارتباط ناسیونالیسم:
- ۹۹..... خلاصه و نتیجه گیری:

فصل چهارم: دیدگاه متفکران مسلمان

- ۱۰۶----- دیدگاه حضرت امام خمینی (ره)
- ۱۰۸..... معنا و مفهوم ملی گرایی از دیدگاه امام خمینی (ره):

- ۱۱۰..... وحدت از دیدگاه امام خمینی (ره):
- ۱۱۴----- موانع وحدت:
- ۱۱۶..... ضرورت استقلال و تشکیل حکومت اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره):
- ۱۱۸..... مسئله دفاع از سر زمین اسلامی در روایات و نظرگاه امام خمینی (ره):
- ۱۲۴..... ملی گرایی مثبت و منفی از نظرگاه امام خمینی (ره):
- ۱۲۵..... خلاصه و نتیجه گیری:
- ۱۲۸----- دید گاه سید جمال الدین اسد آبادی در باره ناسیونالیسم
- ۱۲۸..... در باره سید جمال:
- ۱۳۰..... اتحاد اسلامی سید جمال:
- ۱۳۴..... مبارزه با استعمار خارجی و غرب از دید گاه سید جمال:
- ۱۳۹..... ملیت گرایی و تعصبات دینی و ملی از نظر سید:
- ۱۴۴..... خلاصه و نتیجه گیری:
- ۱۴۵----- نظرگاه حسن البناء (رهبر جمعیت اخوان المسلمین مصر) در باره ملی گرایی:
- ۱۴۵..... جهان اسلام در یک نگاه:
- ۱۴۶..... حسن البناء و تأسیس جمعیت اخوان المسلمین:
- ۱۴۹..... بنا و مسئله قومیت:
- ۱۵۳----- خلاصه و نتیجه گیری:
- ۱۵۴----- دید گاه شهید مطهری (ره) در باره ملی گرایی:
- ۱۵۶..... مقیاس ملیت (خودی و غیر خودی) از نظر شهید مطهری:
- ۱۵۸..... خلاصه و نتیجه گیری:
- ۱۵۹----- دیدگاه علامه محمد اقبال لاهوری درباره ملی گرایی:
- ۱۶۵..... خلاصه و نتیجه گیری:

خاتمه: نتیجه گیری و جمع بندی نهایی

- ۱۷۱----- فهرست منابع:

مقدمه

طرح تحقیق

۱ - بیان مسأله:

ناسیونالیسم رهاورد مدرنیته و یکی از مهمترین پدیده‌های سیاسی در تاریخ جهان است. این پدیده که «بمب سیاسی قرن» لقب گرفته، و عنوان «مذهب دنیوی» را از آن خود کرده است؛ دو چهره‌ی متضاد بخود گرفته است. آنگاه که ناسیونالیسم به صورت خط مشی و استراتژی رسمی دولتها در جهت اهداف توسعه طلبی و سلطه گری، در می آید و سبب نفاق و اختلاف بین ملت ها و جنگ میان دولتها می شود، مرامی منفور، و هنگامی که از آن به عنوان عامل وحدت و رهایی ملتها از اسارت و استبداد یاد می گردد، مرامی مطلوب خوانده می شود. در دنیای معاصر ناسیونالیسم با توجه به سلطه‌ی استعمار در شعله ور ساختن و تقویت ملی گرایی، حایز اهمیت است؛ به طوری که تحت تأثیر سیاست های استعمارگران «تفرقه بینداز و حکومت کن» آن را با شدت زیادی تبدیل به نژاد پرستی افراطی (راسیسم) نمودند. جنگهای که بین کشورهای مختلف به وجود می آید، نمونه‌ای از این سیاستها است که تنها حافظ منافع استعمارگران به شمار می رود.

امام خمینی (ره) و سید جمال الدین اسد آبادی که در رأس سردمداران و بنیانگذاران نهضت های آزادی بخش، برای رهایی ملتهای مسلمان از استبداد داخلی و استعمار خارجی در دنیای معاصر، بودند؛ شفافیت و تبیین آراء و نظرات سیاسی آنان به ویژه در زمینه‌ی ناسیونالیسم، به دولتمردان و اندیشمندان علوم سیاسی در کشورهای مسلمان در جهت نوع بر خورد و نگرش به این پدیده کمک فراوان نموده و چراغ راه خواهد بود.

که صد البته، نظرات آنان گرفته شده از آموزه‌های اندیشه‌ها و اسلام ناب محمدی (ص) است که در چارچوب دولت، ملت و سر زمین خاص قرار نمی‌گیرد. بلکه عاملی برای پیوند همه‌ی انسانها و فراتر از یک سر زمین خاص است.

۲- سؤال اصلی

با توجه به آنچه در تعریف مسأله بیان گردید، سؤال اصلی پژوهش حاضر، این خواهد بود که: «آیا متفکران مسلمان (امام خمینی (ره)، سید جمال الدین اسد آبادی، حسن البنا مصری، شهید مرتضی مطهری، و علامه محمد اقبال لاهوری) بر قراری ارتباط و نوعی سازش میان ناسیونالیسم و ایده‌های فرا ملی اسلام را امکان پذیر می‌دانند؟»

۳- فرضیه‌ها:

فرضیه اصلی: متفکران مسلمان (امام خمینی (ره)، سید جمال الدین اسد آبادی، حسن البنا مصری، شهید مرتضی مطهری و محمد اقبال لاهوری) بر قراری ارتباط و نوعی سازش میان ناسیونالیسم و ایده‌های فرا ملی اسلام را امکان پذیر می‌دانند.

فرضیه بدیل (رقیب): متفکران مسلمان (امام خمینی (ره)، سید جمال الدین اسد آبادی، حسن البنا مصری، شهید مرتضی مطهری و محمد اقبال لاهوری) به بر قراری ارتباط و همخوانی میان ناسیونالیسم و ایده‌های فرا ملی اسلام قائل نمی‌باشند.

۴- سؤالات فرعی:

سؤالات فرعی که در این تحقیق مطرح می‌باشند عبارتند از:

- ۱- مفهوم عناصر، و انواع ناسیونالیسم چیست؟
- ۲- سابقه و زمینه‌های شکل‌گیری ناسیونالیسم در غرب و جهان اسلام و پیامد های آن چگونه بوده است؟

۳- دیدگاه اسلام در باره ناسیونالیسم و چالشهای آن چیست؟

۴- دیدگاه متفکران اسلامی (امام خمینی(ره)، سید جمال الدین اسدآبادی، حسن البنا

مصری، مرتضی مطهری، و محمد اقبال لاهوری) در باره ناسیونالیسم چیست؟

۲- اهمیت و ضرورت تحقیق:

پژوهش حاضر ازین حیث حایز اهمیت خواهد بود که با توجه به گسترش مدرنیته و تماس فزاینده جهان اسلام با ارزشها و الگوهای مفهومی مدرنیته، ما شاهد ورود مفاهیمی از جمله ناسیونالیسم به کشورهای اسلامی می‌باشیم که با مشی و زمینه‌ی فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آنها همخوانی ندارد. اما به دلیل افزایش سطح تعاملات و قوت یافتن سیاستهای استعماری در عصر نوین، این مفاهیم پیامدهای متنوعی را برای کشورهای اسلامی به همراه آورده است.

پدیده‌ی ناسیونالیسم از طرف متفکران مسلمان با واکنشهای متفاوت مواجه شده است؛ که برخی به شدت آنرا مطرود دانسته و بعضی امکان باز سازی آنرا مطرح کرده‌اند.

در این پژوهش، تلاش می‌گردد تا مفهوم ناسیونالیسم، کارکرد، پیامدها و آثار آن از نظر برخی صاحب نظران (امام خمینی(ره)، سید جمال الدین اسدآبادی، حسن البنا مصری، شهید مرتضی مطهری و محمد اقبال لاهوری) مورد بررسی قرار گیرد. بدون شک می‌توان نظرات رهبران دینی - سیاسی مان را سر لوحه‌ی رفتار و ارتباطات مان در همه‌ی عرصه‌های سیاسی، بین المللی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و... قرار دهیم، و این خود از اهمیت ویژه و والا بر خور دار می‌باشد.

۶- سابقه تحقیق:

اگر چه ناسیونالیسم سابقه‌ی نسبتاً طولانی در تاریخ سیاسی جهان اسلام دارد. و اوج آنرا می‌توان در قرن نوزدهم و بیستم دانست، اما متأسفانه، پژوهشهای که تا کنون انجام گرفته، محدود و تنها ناظر به برخی جنبه‌های ناسیونالیسم بوده است. همین طور کتابهای

معدود و انگشت شماری وجود دارد که به بررسی پدیده‌ی ناسیونالیسم پرداخته است. از جمله می‌توان از کتابهای ذیل نام برد که هر کدام اینها نیز از زوایا و ابعاد خاصی به بحث ناسیونالیسم پرداخته است.

ابریشمی، عبدالله، نقد و بررسی ناسیونالیسم (ملی گرایی)، تهران: نگارنده، ۱۳۷۳، اول.

داوری، رضا، ناسیونالیسم و انقلاب، تهران: وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۵، اول.

قمری، داریوش، تحول ناسیونالیسم در ایران، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی،

۱۳۸۰، اول.

عمید زنجانی، عباسعلی، بنیادهای ملیت در جامعه‌ی ایده آل اسلامی، تهران: غدیر،

۱۳۵۲، اول.

فصلنامه انتقادی فکری، فرهنگی کتاب نقد، ملی گرایی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، سال هفتم، شماره ۴ (مسلسل بیست و هشتم)، پائیز ۱۳۸۲. که با استفاده از تمام این آثار، تلاش می‌شود، با توجه به روشن نبودن همه زوایا و ابعاد مسئله، پژوهش‌های بیشتری خاصه با توجه به مبانی فکر دینی و اندیشه‌های سیاسی متفکران مسلمان، بویژه امام خمینی(ره)، انجام گیرد.

۷- هدفها:

هدف این پژوهش بررسی و ارزیابی پدیده‌ی جدید ناسیونالیسم خصوصاً در ارتباط اندیشه‌های متفکران مسلمان (که نام برده شد)، خاصه اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی(ره)، می‌باشد که آنان پیشوایان و رهبران دینی، مذهبی، سیاسی و اجتماعی مابودند، تبیین ایده‌های سیاسی آنان، ضد البته ما را در حوزه‌ها و عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... یاری رسانده و باعث پیشرفت، توسعه و تعالی ما خواهند شد.

۸- جنبه‌ی جدید بودن و نو آوری تحقیق:

از آنجاییکه، ناسیونالیسم پدیده‌ی جدید بوده و تحولاتی مختلف جهان، مستقیم و یا غیر مستقیم در ارتباط این پدیده بنام «منافع ملی» در جریان بوده است؛ با کمال تأسف این پدیده در کشور های اسلامی با توجه به آموزه‌ها و رسالت دین مقدس اسلام که جهانی و انترناسیونالیستی است، دست کم گرفته شده، پژوهشی عمیق و کامل در باره آن صورت نگرفته است. خصوصاً پژوهشی که به ابعاد مختلف ناسیونالیسم از پیدایش تا ورود آن به جهان اسلام و پیامد های آن پرداخته باشد؛ و نظرات رهبران دینی - سیاسی جهان اسلام در آن گنجانده شده باشد؛ صورت نگرفته است. با توجه به مطالب گفته شده و احساس خلاء پژوهشی در ارتباط مسئله، این قلم بر آن است که به خواست خداوند(ج) بحثی نسبتاً کامل در ارتباط موضوع پژوهش، ارائه دهد. که این مطلب، به نظر می‌رسد، تا اندازه‌ای جنبه‌ی جدید بودن موضوع تحقیق را روشن سازد.

۹- روش تحقیق:

با توجه به این نکته که روش علمی هر پژوهش، باید متناسب با موضوع تحقیق و داده‌های آن باشد؛ موضوع ناسیونالیسم که در حوزه‌ی علوم سیاسی مطرح و در حافظه‌ی تاریخ ثبت گردیده است، می‌توان این پدیده را یک موضوع تاریخی دانست و با مراجعه و استفاده از متون و منابع قابل دسترس در ارتباط موضوع پژوهش، اطلاعات مورد نظر را جمع آوری نموده، در جهت اثبات و یا تأیید فرضیه پژوهش، مورد تجزیه و تحلیل قرارداد. که هم جنبه‌ی توصیفی و هم جنبه‌ی تحلیلی خواهد داشت. لذا، روش پژوهش توصیفی - تحلیل خواهد بود.

۱۰- روش و ابزار گرد آوری اطلاعات:

روش و ابزار گرد آوری اطلاعات و داده ها، کتابخانه‌ای می‌باشد و از منابع و متون موجود و قابل دسترس اعم از کتب، نشریات و مقالات که در ارتباط بحث تدوین گشته، استفاده می‌گردد.

۱۱- قلمرو تحقیق (زمانی، مکانی و موضوعی):

تحقیق، درباره موضوع ناسیونالیسم از دیدگاه متفکران مسلمان و محدود به آراء و اندیشه‌های امام خمینی(ره)، سید جمال الدین اسد آبادی، حسن البنا مصری، شهید مرتضی مطهری و محمد اقبال لاهوری و مربوط به عصر آنان، می‌باشد. هر چند مفاهیم و مباحث نظری و عملی آن مربوط به دوره‌های بعد از آنها هم می‌گردد. و از طرفی، مهمترین خواستگاه بحث مربوط به جهان اسلام می‌باشد.

۱۲- سر فصلهای تحقیق (سازماندهی پژوهش):

پژوهش حاضر، شامل شش قسمت می‌باشد. یک مقدمه و چهار فصل و یک خاتمه. در مقدمه، طرح تحقیق بیان می‌شود که متکفل تعریف مسئله، سابقه موضوع، سؤالات اصلی و فرعی، اهمیت موضوع، و... می‌باشد.

فصل اول، مفاهیم و کلیات است که به تعاریف واژه‌ها و مفاهیم: ملت، ملیت، ملی‌گرایی و عناصر تشکیل دهنده آن پرداخته و نیز به اقسام ناسیونالیسم اشاره خواهد کرد. فصل دوم، به بررسی سابقه و ورود ناسیونالیسم به جهان اسلام خواهد پرداخت. فصل سوم، دیدگاه اسلام در باره ناسیونالیسم و چالشهای آن با ادبیات مفهومی اسلام را در بردارد.

فصل چهارم، به تبیین دیدگاه‌های متفکران مسلمان (امام خمینی(ره)، سید جمال الدین اسد آبادی، حسن البنا مصری، شهید مرتضی مطهری و محمد اقبال لاهوری)، در ارتباط ناسیونالیسم، پرداخته است.

نتیجه گیری نهایی، پایان بخش این نوشتار تحت عنوان «خاتمه» خواهد بود.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

مفهوم ملت از نظر لغت
مفهوم ملت از نظر اصطلاح
عناصر تشکیل دهنده ملت:
تفاوت دولت و ملت
مفهوم ملیت
مفهوم و ماهیت ناسیونالیسم
انواع ناسیونالیسم

ناسیونالیسم:

ناسیونالیسم یکی از مهمترین پدیده‌های سیاسی در تاریخ جهان است. این پدیده که «بمب سیاسی قرن» لقب گرفته است^۱ از همان ابتدا یکی از عوامل اساسی و حیاتی در پیدایش کشورهای متعدد در میان جوامع مختلف بوده است.^۲ و واژه‌ی «دولت - ملت» یا همان دولت ملی را نیز به جمع واژگان سیاسی افزوده است.^۳

از آنجاییکه ناسیونالیسم در ادبیات فارسی به «ملت باوری»، یا «ملت پرستی» و یا «ملی گرایی» ترجمه شده است؛ ابتدا لازم است که تعریفی از «ملت» و «ملیت» داده شود؛ تا از این طریق، تعریف ناسیونالیسم «ملی گرایی» که ایدئولوژی «دولت ملی» است، روشن گردد.

وهم اینکه واژه ناسیونالیسم از دو بخش تشکیل شده است. یکی ایسم که به صورت پسوند به بسیاری از واژه‌ها چسبانده می‌شود و به معنی اعتقادی و ایدئولوژی می‌آید.^۴

۱- عبدالله، ابریشمی، نقد و بررسی ناسیونالیسم (ملی گرایی)، (تهران، نشر نگارنده، ۱۳۷۳، چاپ اول)، ص ۱۳.

۲- فرد، هالیدی، ملی گرایی، ترجمه: احمد علیخانی (تهران: دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ۱۳۷۹، چاپ اول)، ص ۴۱.

۳- همان، ص ۴۰.

۴- عبد الله، ابریشمی، همان، ص ۱۳.

دیگری «ناسیون» (Nation) یا همان ملت^۱ است؛ که در مورد تعریف مفهوم ملت بین صاحب نظران وحدت نظر وجود ندارد. برخی آنرا پدیده‌ی روان شناختی می‌دانند، در حالیکه برخی دیگر آن را پدیده‌ی تاریخی و جامعه شناختی تلقی کرده‌اند.^۲

مفهوم ملت:

در زبان لاتین ناتیو (Natio) و «نیتوس» به معنای «مقام تولد» می‌باشد. تا قرن دوازدهم میلادی، واژه ناسیون به معنای زایش، نژاد و نسل بوده است. در قرن شانزدهم، ناسیون به یک واحد سیاسی مهم گفته می‌شده است. ولی از قرن هفدهم به بعد معنای کنونی خود را یافته است. در زبان های اروپایی واژه ناسیون با واژه‌های (Natal) (ناتال) و (Native) (ناتیو) هم‌ریشه است. ناتیو به معنی اهل و بومی. ناتال هم مفهوم زایش و زادگاه را می‌رساند. در لاتین هم Natio به معنی قوم، تیره و نیز مردم آمده است.

در زبان فارسی هم، واژه‌های نواده و نواسه معانی نزدیک به واژه‌های فوق را دارند.^۳ اندروهی وود می‌نویسد که: کلمه‌ی ملت (Nation) که از قرن سیزدهم به آن سو باب شد، مشتق از کلمه لاتینی nasci به معنای متولد شدن است. این کلمه در شکل Natio، اشاره به گروهی از مردم داشت که بر مبنای اصل و نسب یا محل تولد، با یکدیگر پیوند داشتند.^۴

۱- در فرهنگ اسلامی، ملت به معنای دین، شریعت و مذهب است. و ترجمه‌ی (Nation) به ملت، ترجمه دقیقی نیست، محمد جواد، نوروزی، فلسفه سیاست (قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۰، چاپ هفتم)، ص

۲- داریوش، قمری، تحول ناسیونالیسم در ایران (تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۰، چاپ اول)، ص ۱۰.

۳- عبد الله، ابریشمی، همان، ص ۱۴.

۴- اندرو، هی وود، در آمدی بر ایده نولوژی های سیاسی، ترجمه‌ی محمد رفیعی مهر آبادی (تهران: دفتر مطالعات

سیاسی و بین المللی، ۱۳۷۹، چاپ اول)، ص ۲۶۹.